

לתולדות התנחלות חובבי ציון בשיקאגו בגולן

מאמר ב'*

מאת א. ר. מלאכי

אחרי שמסרתי את מאמרי לדפוס, מצאתי בגנזי עוד שני מכתבים של שמואל מילר לחברי חובבי ציון בשיקאגו. אחד נכתב בדמשק, שבה נמצא הכותב לרגל סידור ענייני המושבה בגולן, והוא גם מאשר קבלת המחאת כסף שנשלח על-ידי רוזנברג מבירות ומזרזו לשלוח יותר כסף. הוא מבקש שהחברים יהיו יותר זריזים בתשלום חלקם ולראות שבגזברות החברה ימצא כסף למדי, כי ימי העבודה במושבה ממשמשים ובאים ותרבינה ההוצאות. מכתב זה, נכתב בג' לפרשת תולדות, בלי ציון מספר השנה ונראה שהשנה היא שנת תרנ"ז.¹ משני המכתבים הקודמים אנו למדים שענייני ההתיישבות לא היו כל כך הדורים ולא הכל "הלך במישרים". רבו המכשולים וחבלי ההתיישבות לא היו קלים, אבל מילר היה חובבי ציון נלהב, שופע אופטימיות ומאמין שיגיעו אל המטרה, בהתגשמות מפעל ההתיישבות ובהקמת המושבה. מכתבו — שכפי הנראה רק אחדים מהם הגיעו לידינו — מלאים התלהבות ותיאור עתיד מזהיר אם החברים יתאזרו בסבלנות ויחלצו במשלוח כסף לבנין המושבה. אבל סבלנות החברים פקעה לא פעם והתלהבותם פגה והתחילו להתאונן עלי. רבו התלונות וגם החשדות עליו והוא הוכרח להתנצל ולהצטדק, מסיר האשמות מעליו ומבקש שידונו אותו לכף זכות ולא "לחשוד בכשרים". מילר היה ציר החברה, העסקן הראשי בקניית האדמה ונראה שנועד להיות מנהל המושבה. לא היה מרוצה שיבואו משפחות המתנחלים לפני שבעליהן הסתדרו והתבססו, בחשבו שזה עלול להפריע את מהלך העבודה.

אבל המשפחות יצאו לדרך, ובמכתבו מבירות גם יספר שכבר הגיעו משפחותיהם של מתיישבים אחדים. את שם האחת יזכיר, והיא משפחת מיזל, חברו בשליחות ובמקנה האדמה, והוא גם נמצא איתו בבירות. במכתבו יספר על הרפתקאות המשפחה בדרכה ללבנון, שלא הירשו אותה לרדת בבירות, וטלטוליה מבירות ליפו, ומשם לפורט-סעיד וחזרה לבירות. במכתבו מדמשק מזכיר מילר עוד אחד מחברי חברת חובבי ציון בשיקאגו בשם לי שאנסקי. רוזנברג זה, ששלח לו את ההמחאה מבירות והפקידה בבאנק "אימפריאל עתומן", הוא בוודאי אדם רוזנברג. ונראה מזה שהיה איזה קשר בין ראש "שבי ציון" ושליח חובבי ציון בשיקאגו. את אדם רוזנברג, בהקשר להתיישבות בגולן, מזכיר יהושע ברזילי, שבימים ההם שימש מזכיר ועד-הפועל ביפו מטעם ועד-התמיכה באודיסה, במכתבו לרש"י שיינפלד שנמצאים בידי.

במכתב מו' בכסלו תרנ"ו, הוא כותב בשייכות להתיישבות בגולן בכלל: "כי מר רוזנברג השיג רשות לנטועא יזה מאות דונאם כרמים ותותים, פרטי הדברים בדיוק אינני יודע". ובמכתב מן י"א סיון תרנ"ז, שבו ידבר בפרוטרוט על כשלון ההתיישבות בגולן, ומכירת אדמת אגודת חובבי ציון ו"שבי ציון" שבכללן לבארו רוטשילד, הוא כותב על רוזנברג: "מר א' ראזנברג עודנו שמה, עתה הוטבה מחלתו אך עודנו חולה והוא במצב לא טוב כי השקיע גם משלו כאלפים פר[אנק] ובני אגודתו מתרשלים להשיבם לו ולבי נשבר מאד על מצבו והבן לא אוכל איך יכולה אגודה להתאכזר כה ליצירה אשר כל בריאותו עלתה לקרבן על מזבח הישוב בעבר לירדן ואשר סוף כל סוף יביא הקרבן הזה תועלת גדולה".

זו היתה התחלת הטרגדיה של רוזנברג. במכתבו מן ז' כסלו תרנ"ו, יזכיר ברזילי גם את מילר: "מר מילער היה פעמים רבות בקיץ בבית והפ' ולא זכיתי לשמוע מאתו דברים ברורים ולחקור את איש אין דרכי, ואיפה הוא עתה אינני יודע. ביפו: התאכסן אצל הרב מיפו".² זהו מה שידוע לפי שעה על מילר זה ועל מושבת חובבי ציון בשיקאגו בגולן בכלל.

במכתבו מדמשק מרבה מילר להשתמש במשפטים עבריים ובתרגומי הדגשתי משפטים אלה. את הערותי למכתבו הבאתי בתרגום העברי.

* ראה "בצרון", תשרי-חשוון, תשל"ז.

העשיר ר' מנחם נייטאן הלוי משיקאגו, שנזכר למעלה כראש תומכי המתנחלים בגולן, ביקר את ירושלים וישב בה ירחי מספר ומלבד המגרש מול מאה שערים שאחרי מותו הוקמה עליו שכונת בתי נייטאן שנזכרה למעלה, קנה בהיותו בירושלים, בשנת תרנ"ד, חצר גדולה בעיר העתיקה סמוך לשער ציון והקדיש אותה לתלמידי חכמים עניים לגור בה בחינם וייסד בה בית מדרש בשם "בית מנחם ציון" של חברת "שוני הלכות" לאומנים ופועלים, שיתמכו בו בחייו ומעזבונו — לאחר פטירתו, ובו היו מתפללים תפלת ותיקין ואחר תפלת שחרית וערבית היו לומדים מפי רב שעורים במשנה ובשולחן ערוך.

ר' מנחם נייטאן נפטר ב"ז בכסלו תרס"ד בשיקאגו, ניספד בבית המדרש שוני הלכות מאת הדרשן ר' חיים ליב בוכמאן, והחזן ר' שמעון יעקבזון ערך את תפלת האזכרה.

ידיעה על מותו, והספד עליו ב"שוני הלכות" ועל נדבותיו לעניי ירושלים, באה ב"הבצלת" שנה ל"ד, גליון 7 (ד' כסלו, תרס"ד). את תוכן ההספד עליו מסר יוסף צבי סאלאנט במאמרו "אבל כבוד" (שם, גליון 9; י"ח כסלו, תרס"ד).

ב"ה היום ג' לסדר תולדות פה דמשק.

אל כבוד אגודתי האהובה ה"ה נקראים חובבי ציון.

ש ל ו ס !

אחדשה"ט², הנני כותב לכם שהשגתי מבירות את ההמחאה על-ידי רוזנברג, והפקדתי אותה באנק "אימפריאל עתומן" בדמשק. לקחו ממני את ההמחאה והעבירוה לבירות, אבל עדיין לא נתקבלה שוב תשובה מבירות. לא אדע את הסיבה, וכן לא אדע כמה יקחו ממני דמי-חילוף. לכן אכתוב לכם שלא תוסיפו, למעשה³, לשלוח כסף לבירות, כ-אם אל בתי הבאנק בדמשק, אחי, כבר הייתי חוזר לגולן, אבל אני מוכרח לחכות עד שההמחאה תבוא לידי גובינא בבירות. בשובי, אי"ה, לגולן כבר אוכל לכתוב לכם יותר חדשות. אבל בראשונה אחכה למכתביכם, כי כתיבתכם יקרה לי מאד. כמעט שארגיש כאילו אני נמצא באספתכם הנעימה. גם שאין דמיון לזה, אבל טוב מאשר לא כלום, את מכתבי זה אני כותב בקיצור נמרץ, מפני שאני חושב לנסוע אי"ה ביום ה' הבעל"ט⁴ לגולן ואז אכתוב לכם, אי"ה, יותר. אבל אבקש אתכם, אחי שתתייחסו בסבלנות, ורק בסבלנות נשיג הכל. עכשיו צריכים להתבונן היטב ולראות שלא נתחרט ח"ו להבא, כפי שכתבו לנו מפאריז, להסיר כל המכשולים. זה נמשך זמן רב, ועתה צריכים אנו להיות זהירים, עלינו להסיר כל המכשולים שעונדים ח"ו⁵ להקרות. ואם נהיה בטוחים בזה, גלך או בדרך הישר והשי"ת⁶ יעזור לנו, כי זהו כלל גדול בהלכות קולוניזציה. אם הקב"ה עוזר והכל הולך כשרה יכולים להגיע במהרה וזקלות לתכלית גדולה. כל החסרונות שהיו למתישבים הראשונים היו שלא התחשבו מקודם ובאו עם משפחותיהם, וכאן היו חסרי-ישע, אבל אנחנו אחים, אין אנו צריכים למהר, ונוכל לחשוב הרבה את אשר עלינו לעשות והשי"ת בוודאי יעזור לנו, שהכל יהיה בטוח. אנכי מצדי חושב לרכוש בעבורי מגרש ולבנות מה שדרוש ואולי אוכל לנטוע או לזרוע קצת. — עדיין לא אוכל לכתוב מה ואימתי, מפני שזהו מן הדברים שאין להם שיעור. רק זאת אבקש מכם אחי שלא תשפטוני ח"ו, שלא בפני, כי אם כל דבר הקשה לכם עלי, יביאון אלי, ואנכי איישוב, אי"ה, הכל לכם, כי ייתכן שכמה פעמים, יתלוננו אחי האהובים עלי, ואנכי אינני אשם כלל, ואחי יכולים לבוא, ח"ו, לידי החושד בכשרים ר"ל. לכן אבקש אתכם שלמע"ה⁷ תכתבו אלי, ואנכי מרגיש א"ע ב"ה⁸ במלא מחשבותי שאני הולך בדרך הישרה, השי"ת רק יעזור לנו. אנכי משתעמם קצת הרבה, אבל מה לעשות? בקרוב אראה, אי"ה איך עבודתנו נעשית, ויהיה אי"ה ששון ושמחה ליהודים! רק התחזקו בעבודתכם ותשתדלו שיהיה באוצרנו הרבה כסף כי בבוא אי"ה, הרגע המאושר, יהיה לנו צורך בכסף באין מספר. לכן, בקשתי שטוחה לפניכם שתהיו נכונים לשלם כראוי ולהשתדל שיהיו סכומי כסף בפקדון כי הימים ממשמשים ובאים, שנצטרך לזה, זהו כלל גדול, ואך — אחר ש"ק אכתוב, אי"ה יותר.

ממני ידידכם הדושטכ"ה ומצפה לכתוב אליכם חודשים לבקרים, כברכת העושה באמונה.

שמואל מילר

— — — כתבתי

גם לאהובי ליזאנסקי, ימחול כבודו על כל הדברים שח"ו אחד מחברינו דיבר שלא כהוגן, כי לא בזון עשה את הדבר הזה, כי אם מאהבתו את טובת ציון וחייבת הדבר, שגג בזה הענין ואני לכבודו יסלח לכל העם בשגגה — בעבור השוגג — והשי"ת יעזור לנו עבור זה ונזכה ונראה בנחמת ציור"ש ב"ב. אפעס אפרוס בשלום כל האגודה, ובשלום כב"ב שיזכו לבוא אל נחלתם, ולישב איש תחת גפנם ותחת תאנתם.

כברכת הדושי"ט שמואל מילער

ב"ה יום א' ערב שבועות פה בירות.
אל כבוד ה"ה²² חובבי ציון, — שלום! לכם ולכל הנלוים אליכם שלום!
אחדשה"ט.

אני כותב אליכם, היות ששייד ואסובצקי היו בפ' אמור בסאחאם ואנחנו עבדנו היטב עד שגמרנו אתם. רק אנכי שגמרתי אתם, ממש כמו שכתבתם מה שעלי לעשות. לא רע ביותר ח"ו, אולם לוא לא שלחתם לי משפחה, הייתי משיג יותר, ממש כפי שחפצתי, אבל מכיון ששלחתם משפחה הייתי מוכרח לוותר קצת. אסביר לכם: אנכי גמרתי ש-2800 דונם בגולן Djulam יהיה כאן גם צפון מערב וכפי שחפצתי היה צריך להיות צפון מערב. בבואי, אי"ה, לסאחאם אשלח לכם את המפה, וכל הנקודות שדרשתי נדברנו ע"ז²³ בעל"פה ולא [נכתבו] על הנייר. אולם דברתי עמהם שהרוכסיות²⁴ תהיינה על חשבונם ואנחנו צריכים להיות אמריקאיים²⁵. אולם — — — ואסובצקי אמר שהבארון ישתדל במאמציו שנהיה אמריקאים. יותר לא יכולתי לפעול, הייתי מוכרח לוותר. אבל אני מקווה שהכל יסודר עצהיו"ט²⁶. עכשיו אכתוב לכם, אחי, שאני זקוק לכסף. עליכם לדעת שעתה היא השעה להתחיל בבנין מושבתנו האהובה, לכן תראו לשלוח כסף כדי שלא תהיה, ח"ו, מניעה מהצד הכספי. דעו אחי שחליפת כל המחאה עולה בכסף לכן רצוי שתשלחו סכומים יותר גדולים שיעלו באותן ההוצאות, אם אפשר, שלחו את הכסף אל הבאנק בדמשק. שם הבאנק: Bank Imperial Attaman Damas.

אחי, עליכם גם לדעת שאנו זקוקים למחרשות גדולות אחדות, שתיים שתחפורנה בעומק ושלש או ארבע קטנות אבל טובות, ובראנע²⁷ אחת טובה. עכשיו, אחי, עלינו לחרוש את האדמה כדי שיהיה נכון אי"ה לחורף, ואז ניטע אי"ה כל מה שיהיה באפשרות אי"ה.

עכשיו אני מודיע לכם, אחי, שבאנו לבירות, כדי לקבל את החוזה מפראנק אצל הקונסול האמריקני. אבל הגיד לנו שעדיין לא קיבל פקודה מפאריז על תשלום 14,000 פראנק הנותרים, ולכן אין ביכולתו לקיים את החוזה אצל הקונסול, אבל לפי שעה נתן לנו כתב שאני מעבירו בזה אליכם, וכן כתב מכתב לפאריז שיטלגרפו אליו: הן לאו. ולכשתתקבל התשובה יכתוב את החוזה אצל הקונסול. לעת"עתה כולנו נמצאים בבירות ומשתדלים להוכיח מכל החפצים שהם יותר בזול, ואם השי"ת יעזור לנו נדע הכל. הנני גם לכתוב לכם, אחי היקרים, שתראו לבנות עתה בתים אחדים, כדי שתהיה קצת צורה של מושבה. עליכם לדעת שיותר מרהיב את העין אם ישנם כמה בנינים, ושוב יש עכשיו צורך בארבעה הפועלים, ובבוא, אי"ה, משפחה יהיה לה לפי שעה בית לשבת, עד שהמשפחה תבנה לה, אי"ה, בית בשביל עצמה. כך נשיג אם נבנה — יהיה לנו הכל. אבקש אתכם, אחי, שתתמידו בעבודתכם וגם אנכי אעבוד כאן בחריצות ונוכל לבוא בקרוב לידי מטרה בעה"ש, אני רק מתפלל להש"י שיעזור לי שנוכל לפרוח כשושנה יפה, כי הארץ היא ב"ה נחמדה, אבל היא זקוקה לידים עובדות ואם יהיה לי, אי"ה, במה לעבוד תהיה האדמה שבעת"רצון וגם אנחנו נהיה שבעי"רצון. עכשיו אני כותב לכם, היות שביום ב' פ' במדבר באה משפחת מיזל, ואנחנו לא היינו עוד בבירות, לא התירו לבני השפחה לרדת מהאניה בבירות, ונאלצו לנסוע הלאה באותה אניה. ביום ב' במדבר הגיעו ליפו, וביום ג' נסעו מיפו ובאו ביום ד' לפורט"סעיד. זו כבר שייכת למצרים, וישלח מיזל*²⁸ טלגרמה ביום ד' במדבר לפורט"סעיד ובו ביום החזירו אותם לבירות, ובהיות שהמצב במצרים הוא עתה, ר"ל²⁹, לא טוב³⁰, הוכרחו כל אנשי האניה שעגנה מעבר השני של בירות לעמוד חמשה ימים בתוך האניה, ומשפחת מיזל תרד מן האניה לבירות ביום ד' פ' נשא א"ח³⁰ שבועות.

אני מוסיף לכתוב לכם שצריכים לעבוד את האדמה. מצדי אין שום מגיעה ולכן חושו אחי, והשי"ת בוודאי יעזור לנו, בבואי אי"ה לסאחאם אכתוב לכם יותר וגם אשלח לכם את התכנית הנכונה. אני גם כותב לכם שתכתבו לי אם אוכל לתת בולים למיזל ולגליק לשלוח מכתביהם לכם. הדרך הישרה היא שהבולים למכתביהם אליכם צריכים להיות על חשבון הקהל, אבל עלינו לשאול אתכם ע"ז.

יותר אין חדשות, אני תקווה שמהיום ואילך תקבלו חדשות לעתים קרובות.

ידידכם הדושוט"ב כ"ה²¹ ועוב(י)ד אתכם באמונה
שמואל מילר

- (1) ועד הפועל.
- (2) ר' גפתלי הרץ הלוי. ממכתב זה נראה שבשנת תרנ"ה כבר היה מילר בארץ. גם אדם רוזנברג נמצא בשנת תרנ"ה בירושלים.
- (3) אחר דרישת שלומם הטוב.
- (4) למען השם.
- (5) הבא עלינו לטובה.
- (6) חס וחלילה.
- (7) והשם יתברך.
- (8) שלמען השם.
- (9) את עצמי ברוך השם.
- (10) הדורש שלומו וטובתו.
- (11) הלא הם.
- (12) על זה.
- (13) זכיונות.
- (14) כלומר: אורחי אמריקה. ממשלת טורקיה דרשה שהמתנחלים בגולן יקבלו עליהם נתינות טורקית.
- (15) כאן שורה חתוכה וכמה מלים לא יכולתי להציל.
- (16) על צד היותר טוב.
- (17) אולי מין מחרשה.
- (18) *17 משפחת מיזל התנחלה בגליל התחתון. ר' מרדכי דיסקין מזכיר בספרו "מאמר מרדכי" (ירושלים, תרע"ב), את אחד מבני מיזל, איכר באחת המושבות בגליל התחתון.
- (19) רחמנא לצלן.
- (20) היה אז חשד של חלירע.
- (21) אסרו תג.
- (22) הדורש שלומכם וטובתכם כל הימים.
- (23) בולים באנגלית.